

תיכון אלון לאומנות ולמדעים רמת השרון

עבודת גמר בלשון

נושא העבודה : מערכת בנייני הפועל בשפות השמיות

מנחה : עדי פלג

יועץ אקדמי : פרופסור שלמה יזרעאל

מאת : יפתח צברי

שנת לימודים : תשע"ח

4	הקדמה
5	מבוא
7	תעתיק
8	השפה העברית
8	בניין קל (פֻעַל) או "השורש הטהור"
8	בניין נִפְעַל
9	בניין הִפְעִיל
9	בניין פֻעַל
10	בניין הִתְפַּעֵל
11	תבניות הסביל
11	בניינים פחות מצויים
13	בנייני השפה הערבית
13	הבניין הראשון
13	הבניין השני
14	הבניין השלישי
14	הבניין הרביעי
15	הבניין השביעי
15	בנייני t
17	תבנית הסביל
19	השוואה בין עברית לערבית
21	אכדית
21	הבניין הראשון - G
21	הבניין השני - D
22	הבניין השלישי - \check{s}
22	הבניין הרביעי - N
22	מוספיות
23	מוספית t
23	מוספית tu
25	געז
25	המחלקות
25	מוספיות
27	השוואה בין השפות

29	סיכום העבודה
29	מסקנות
31	מסקנות אישיות
33	ביבליוגרפיה

הקדמה

כמו שגיליתי במהלך העבודה, החלק הקשה ביותר הוא להבין איך מתחילים לכתוב פרק חדש תחת כותרת חדשה, משום כך החלטתי לכתוב את המשפט וחצי הללו כמשפטים הראשונים בכדי לפתור בעיה זו. ברצוני לציין כי העבודה במקורה לא התעסקה בשפות השמיות, או אפילו במערכת הבניינים. אמנם, כאשר שמעתי על האפשרות להכין עבודת גמר, ידעתי שאעסוק בעברית וערבית כמעט מיד. היו נושאים אחרים ששקלתי, אך לא גיליתי בהם עניין כמו בשפות. לבסוף נושא העבודה הוחלט בעזרתו של פרופסור שלמה יזרעאל אשר הציע מספר נושאים, ביניהם חקר הבניינים. למרות שהתריע כי נושא הבניינים הוא מסובך, נושא זה נבחר בכל מקרה. בנוסף, פרופסור יזרעאל הציע להרחיב את טווח המחקר מעברית וערבית לכלל משפחת השפות השמיות. כך, נושא העבודה הוחלט, ועבודת החקר החלה.

ניתן לומר כי בעבודה זו נחקרו מערכות הבניינים בשפות השמיות, אולם משפט זה הוא רק חצי נכון. לאחר המחקר של מערכות הבניינים נעשתה השוואה על מנת לנסות למצוא נקודות דמיון בין המערכות השונות, ובמיוחד במשמעות של כל בניין בהשוואה למקביליו בשפות האחרות. המחקר העיקרי בעבודה מתמקד במשמעויות הבניינים, ובבניינים בשפות שמיות אחרות בעלי משמעות דומה או זהה. בעבודה הוחלט שלא לעסוק בהבדלי המשקלים של הבניינים, מכיוון שהשוואה זו נכנסת לעניין התנועות, ועניין זה סוטה מהנושא העיקרי של משמעויות הבניינים (ראה עמוד 32 להסבר מדויק על הסיבה לכך שלא נעשתה השוואה בין התנועות).

ברצוני להודות מקרב ליבי על עזרתו של פרופסור שלמה יזרעאל בהכנת העבודה. בלעדיו לא הייתי יכול לכתוב את העבודה באותה רמה של מקצועיות, אם בכלל הייתי יכול לכתובה.

ארצה להודות גם לעדי פלג ולאסף קהלת, מורים ללשון בבית ספרי, אשר בדקו את העבודה ועזרו לי לתקן בעיות בעבודה אשר כלל לא הייתי שם לב להן לולא עזרתם.

תודה נוספת היא לרינה שנצר, המורה האחראית לעבודות גמר בבית הספר, לולא היא לא הייתי מודע לרעיון של עבודת גמר, ולולא עזרתה בתחומים רבים לא הייתי מסיים עבודה זו.

וכמובן, אודה לאמי, אשר תמיד דחפה אותי להמשיך לעבוד, במיוחד בימים הראשונים הקשים של העבודה. בנוסף, בלעדיה עריכת העבודה הייתה הרבה יותר קשה ומסובכת.

בעבודה זו אחקור את מערכת הבניינים במשפחת השפות השמיות, ואשווה על מנת למצוא את הדמיון ביניהם. אך מהו בניין? מהי שפה שמית? ואיך ניתן להגדיר מספר שפות כמשפחה?

ראשית, ניתן להגדיר שפה כאמצעי הבעה מילולית הכולל מערכת סימנים וצלילים המוסכמת על קבוצה של אנשים כאמצעי תקשורת. כאשר אנו מסתכלים על מספר שפות ניתן לראות מאפיינים דומים: מילים דומות, סיומות דומות, וכן הלאה. לדוגמה, בעברית יש מילים רבות השאולות משפות אחרות כגון טֶלְפוֹן, שוֹקוֹלָד, נְאֻלָּה, וסיומות כמו יסט (גיטְרִיסְט) ו-ר (שְׁרִיוֹנֵר). אלו הם יסודות זרים אשר "שאלה" העברית. אולם יש שפות שחולקות עם העברית מילים יותר בסיסיות ואף תופעות תחביריות. הנה ציטוט מהמבוא לבלשנות שמית, מאת פרופסור שלמה יזרעאל (תשע"ז) על כך:

"אולם יש גם מילים דומות או יסודות דומים בין שפות שקשה יותר להניח ששאלו יסודות לשוניים זו מזו. כאלו הן מילים בסיסיות בשפה, מילים הקשורות לחיי היומיום הרגילים, או חלקי מילים, יסודות של נטייה, ויסודות מבניים אחרים. למשל, בגייבאלי, משפות דרום ערב החדשות המדוברות בדרום חצי האי ערב, המילה **בּוֹת** משמעה 'בית'... המילה **עֵיְהֵן** משמעה 'עין', המילה **יּוֹם** פירושה 'יום', והמספר 'עֵשְׂרִי' הוא **עוֹשֵׁר** בשפה הזו. בבבלית, השפה העתיקה של מסופוטמיה, 'בית' היא **בֵּית**, 'אֶרֶץ' היא **אַרְצַת**, 'עין' היא **אַיִן**, 'יום' היא **אוּמ** והמספר 'עֵשְׂרִי' הוא **אַשֵׁר**. האמנם שאלה העברית מן הבבלית או הבבלית מן העברית מילים בסיסיות אלה לצד **אַם** (בבבלית **אַמ**, גייבאלי **אַם**), **אַח** (בבבלית **אַח**, גייבאלי **אַע**), **מֵים** (בבבלית **מו**, גייבאלי **מֵה**) ורבות רבות אחרות? וכיצד נסביר את הימצאותן של מילים אלה ממש בגייבאלי, אשר דובריה אינם דרים בסמיכות אל דוברי העברית ואינם נמצאים עמם בקשר כלשהו? איך נסביר יסודות דומים בנטיית הפועל בין שלוש השפות הללו ואחרות? איך נסביר את הדמיון בשמות המספר, בכינויי הגוף ובמילות היחס? איך נסביר דמיון בגזרת נקבה מצורות זכר? מהו הקשר המיוחד בין השפות האלה אשר כתוצאה ממנו התאפשר דמיון רב כזה ביניהן?"

אכן איך ניתן להסביר את הקשר הקיים בין השפות הללו? מאוד לא סביר כי השפות שאלו אחת מן השנייה כל כך הרבה מילים דומות, ואפילו פחות סביר שכל שפה התפתחה בצורה הזו באופן יחיד ללא השפעת השפות האחרות. ההסבר המקובל הוא שהשפות הנ"ל (ועוד רבות אחרות) שייכות למשפחה של שפות, החולקות מאפיינים דומים. בראש אילן היוחסין של משפחת שפות, נמצאת שפה אחת, אשר מהווה המקור של שאר השפות. השפה ה"אחת" הזו נקראת "פרוטו שפה", או "שפה קמאית". מן הסתם, לא כל השפות הן "בנות" ישירות של השפה הקמאית של משפחתן, אלא התפתחו משפות אחרות אשר מקורן בשפה הקמאית. השפות השמיות אשר נחקרות בעבודה זו, מקורן בשפה אשר מכונה שמית קמאית. ואכן הגיע הזמן שיישפך קצת אור על משפחת השפות השמיות עצמה.

משפחת השפות השמיות היא משפחת שפות שדוברו – ועדיין מדוברות – במזרח התיכון, צפון אפריקה ומזרח אפריקה. המשפחה כוללת מספר רב של שפות, וניתן לחלק אותן לשלוש תת-משפחות עיקריות על פי האזור העיקרי שדיברו אותן: שמית מזרחית (מסופוטמיה), שמית מרכזית (אזור כנען, סוריה, חצי האי

ערב) ושמית דרומית (דרום חצי האי ערב ואתיופיה). למשפחת השפות השמיות היסטוריה כתובה של כמעט חמשת אלפים שנה, והמשפחה נחשבת לאחת ממשפחת השפות העתיקות ביותר.

הדבר המייחד את משפחת השפות השמיות הוא שמרבית המילים בהן מורכבות בבסיסן משורש ומשקל. מקובל לומר שרוב השורשים בעלי שלושה עיצורים, למרות שקיימים שורשים בעלי פחות או יותר עיצורים. בעבודה אכנה את העיצורים הללו יסודות השורש. לדוגמה השורש ק.ט.ל אשר ישמש כשורש העיקרי לדוגמות התבניות בעבודה:

ק - יסוד השורש הראשון

ט - יסוד השורש השני

ל - יסוד השורש השלישי

מן השורש נגזרות המילים בעזרת המשקלים. לדוגמה השורש ר.ע.ש: רַעַשׁ, רוֹעֵשׁ, מְרַעֵשׁ וכן הלאה. למשקלים היוצרים פעלים נהוג לכנות "בניינים". בניין הוא כל אחת מן הצורות המיוחדות של הפועל הנבנות משורשו (אבן שושן).

העבודה תתרכז בחקר מערכות הבניינים בשפות ממשפחת השפות השמיות, והשוואתם זו לזו על מנת למצוא את הדמיון ביניהם. בעבודה זו בחרתי להתרכז בארבע נציגות של תתי המשפחות של משפחת השפות השמיות. עברית וערבית המייצגות את השמית המרכזית, אכדית המייצגת את השמית המזרחית וגעז המייצגת את השמית הדרומית. בעזרת ארבע הנציגות הללו, אראה את התפתחות משפחת השפות השמיות. בנוסף, השפות הללו מהוות מודל אשר בעזרתו ניתן לשחזר את השמית הקמאית.

תעתיק

רישום השפות בכתבן המקורי הוא עניין מסובך, הן לחוקר שאינו בקיא באותיות השפה והן לקורא. משום כך, בעבודה יש תעתיק (טרנסליטרציה בעזרת אותיות לועזיות). כך, גם הקורא הלא מיומן יוכל לקרוא ולהבין את ההגייה המקורית גם מבלי להכיר את מצאי האותיות בשפה.

ראוי לציין כי התעתיק נעשה לעברית מודרנית, ולא למקראית, למרות שהעברית הנחקרת היא מקראית. בנוסף, התעתיק נעשה על פי הכתב של השפות הנחקרות:

[š] - נהגה בדומה ל- "ש" העברית.

[ʾ] - מקביל ל- "א" העברית.

[ʿ] - מקביל ל- "ע" בעברית צחה.

[d] - נהגה בדומה ל- th, אמנם יותר קרוב ל-d. דומה להגייה של מילת היידוע the באנגלית.

[h] - מקביל ל- "ח" בעברית צחה.

[t] – מקביל ל- "ט" העברית.

אמנם אלו לא כל העיצורים הלא ברורים הקיימים בעבודה, אבל אלו נמצאים בשימוש הרב ביותר. מלבד זאת, שינון האותיות הללו לא ישפר את הבנת העבודה בצורה מרובה, וגם מי שלא זוכר או מבין אילו עיצורים האותיות מסמנות יוכל לחוות את העבודה במלואה.

השפה העברית

מקובל להגיד כי יש שבעה בניינים בשפה העברית והם בניין קל, בניין נפעל, בניין פעל ופעל, בניין הפעיל והפעל, ובניין התפעל.

בניין קל (פעל) או "השורש הטהור"

בניין קל הוא הבניין הבסיסי, כלומר הוא בנוי על עיצורי השורש ותנועות בלבד, ללא תוספת מוספיות וללא משמעות נוספת על מבצע הפעולה או על מי שמקבלה. לנטיית הסופיות של בניין קל יש שלושה משקלים שונים, בכך הוא חריג משאר הבניינים.

המשקל הראשון הוא qatal. לדוגמה: katav (כתב), lamad (למד), ganav (גנב).

המשקל השני הוא qatol. לדוגמה: yaqol (יכל), yakoš (יקש), yagor (יגר).

המשקל השלישי הוא qatel. לדוגמה: yare (ירא), yašen (ישן), šame (צמא).

המשקל הראשון הוא השכיח מבין שלושה. משמעות הפעלים במשקל זה פעילה. שני המשקלים הנוספים נדירים יותר, והפעלים במשקלים אלו חולקים משמעות דומה, והיא ציון או סימון מצבים. התנועות o ו-e של המשקל השני והשלישי הן יותר מאוחרות, ובמקור היו התנועות u ו-i (i>e, u>o). ניתן יהיה לראות זאת בהמשך בצורה יותר ברורה כאשר נשווה לשפות השמיות האחרות.

בנטיית התחליות קיימים שלושה משקלים וההבדל ביניהם היא התנועה שלאחר יסוד השורש השני: התנועה תהיה תנועה a, תנועה e או תנועה o. לדוגמה: יקטל (yiqtol), ישמע (yišma'), יתן (yitten). לא ניתן לייחס משמעויות שונות למשקלים אלו. גם במקרה זה תנועות o ו-e היו במקור u ו-i, וניתן לראות כי צורות מסוימות אף שימרו את העיצורים המקוריים: יקום (yaqum), ישיר (yašir)

(בלאו, תש"ע: 202-207)

בניין נפעל

בניין נפעל מסומן על ידי עיצור "ח" (נ) לפני יסוד השורש הראשון כאשר הפועל בנטיית הסופיות. לדוגמה: niqtal (נקטל), nišmar (נשמר), nizraq (נזרק).

כאשר הפועל בנטיית התחיליות, עיצור "ני" לא נהגה, ובמקומו יוכפל יסוד השורש הראשון :

yiqqatel (יקטל) > yinqatel .

בחלק מנטיות בניין נפעל, יופיע הגה "h" ("ה") בתחילית. לדוגמה : hiššamer (השמר), lhizzaher (להזהר).

המשמעות העיקרית של בניין נפעל היא משמעות סבילה, כלומר נושא הפועל הוא מי או מה שהפעולה נעשית כלפיו. לרוב משמש בניין נפעל כמשמעות הסבילה של בניינים בבניין קל. לדוגמה :

šamar- nišmar (שמר-נשמר), zaraq- nizraq (זרק-נזרק).

אמנם, בבניין נפעל יש פעלים עם משמעות שאינה סבילה: ne'nah (נאנח), nirga' (נרגע).

(Gesenius, 1910: 137-139)

(בלאו, תשי"ע : 209)

בניין הפעיל

בניין הפעיל מאופיין בעיצור "h" לפני יסוד השורש הראשון : hiqtil. לדוגמה : hilbiš (הלביש), hirtiv (הרטיב), hiftia' (הפתיע).

כאשר עיצור "ה" יופיע באמצע הפועל (בנטיית התחיליות) הוא לא נהגה : yaqtil>yhaqtil.

המשמעויות העיקריות של בניין הפעיל הן גרימה (לגרום למישהו לעשות פעולה) ושינוי (עושה הפעולה משתנה). בלאו (תשי"ע: 221) מסביר : "האָפּיל לעומת אָכל, הַבִּיא לעומת בָּא. כן מצוי הפעיל כפועל עומד, בעיקר כשהוא גזור משמות תואר : הַחֲרִיש (גזור מחַרַש), הַלְבִּין (גזור מלָבַן), הַזְקִין (גזור מְזַקֵן). כן עשוי להיות גזור משם עצם : הַשְּׁפִיל (גזור משֶׁל). קרובה למשמעות הגרימה הוראת ההכרזה : הַצְדִּיק 'הכריז עליו צדיק', הַרְשִׁיע 'הכריז עליו רשע'."

(Gesenius, 1910: 144-148)

(בלאו, תשי"ע : 223-221)

בניין פעיל

בניין פעיל בנוי מהכפלת יסוד השורש השני.

בנטיית הסופיות יהיה בנוי הפועל כך : qittal+סופיות. למעט צורת היחיד הנסתר, המופיעה כך : qittel, צורת היחידה הנסותרת, המופיעה כך : qittla וצורת רבים נסתר המופיעה כך : qittlu. לדוגמה : limmed (לְמַד), dibber (דִּבֵּר), giddel (גִּדֵּל).

בנטיית התחיליות של בניין פֻּעַל מופיעה תבנית qattel ולתבנית זו נוספות תחיליות הנטייה. לדוגמה : ylammed (יְלַמֵּד), ydabber (יְדַבֵּר), ygaddel (יְגַדֵּל).

לבניין פֻּעַל יש מספר משמעויות ספציפיות מכדי שניתן יהיה לתת משמעות אחת לבניין. משמעותו העיקרית היא פקטיבית, כלומר "לעשות מישהו לבעל תכונה מסוימת. משמעות זו תואמת למשמעות של בניין קל, בכך שפעלים בבניין פֻּעַל לעתים קרובות נגזרים מפעלים עומדים של בניין קל. לדוגמה : 'avad-'ibbed (אָבַד-אָבַד), lamad-limmed (לָמַד-לָמַד), gadal-giddel (גָּדַל-גָּדַל).

(Gesenius, 1910: 139-143)

(בלאו, תש"ע: 212-214)

בניין התפעיל

כמו בניין פֻּעַל, בניין התפעיל מאופיין בהכפלת עיצור השורש השני. כמו כן מאופיין על ידי עיצור "ת" לפני יסוד השורש הראשון, או בין יסוד השורש הראשון לשני.

בנטיית הסופיות מתווספת מוספית "hit" לפני יסוד השורש הראשון : hitqattel. לדוגמה :

hitqabbel (הִתְקַבֵּל)

בנטיית התחיליות מושמט עיצור "h" ומוחלף בתחילית של נטיית הגוף : yitqattel. לדוגמה :

yitqalleah (יִתְקַלֵּה).

בניין התפעיל גזור מבניין פֻּעַל, ומשמעות העיקרית של הבניין היא רפלקסיבית לפעלים של בניין פֻּעַל. בנוסף, ניתן לראות את תבנית ה- qattel של בניין פֻּעַל במרבית הצורות של התפעיל. למעשה, ניתן להסתכל על התפעיל

כתבנית qattel+"t". ניתן לראות זאת בנטיית התחיליות של שני הבניינים : yitqattel –yqattel

לעתים מתחלף עיצור ה-"ת" עם יסוד השורש הראשון, או עם עיצור בעל צליל דומה (ד, ט). לדוגמה : hizdaqqen

(הִזְדַּקְּן), hištaḏdeq (הִצְטַדֵּק), hištammer (הִשְׁתַּמֵּר)

ראוי להוסיף שבמרבית השפות השמיות, קיים בניין בעל עיצור "t", אמנם רק בעברית ובארמית הם בעלי הגה "hi", לפני עיצור "t".

(Gesenius, 1910: 149-151)

(Muraoka, 2006: 157)

(בלאו, תש"ע: 219-218)

תבניות הסביל

הסביל בעברית מסומן על ידי התנועה u לפני או אחרי יסוד השורש הראשון. שתי התבניות בשפה העברית להפיכת הפועל לסביל הן quttal, ו-huqtal.

הבניינים פִּעַל, הפִּעִיל ובמקרים נדירים גם הַתְּפַעֵל, נכנסים לתבנית זו. הנה מספר דוגמות-

sipper-suppar (סִפֵּר-סִפָּר)

hiknis-huknas (הִכְנִיס-הִכְנָס)

למרות שבדרך כלל מקובל להציג את תבניות הסביל כבניינים בפני עצמם (פִּעַל וְהַפְּעֵל), עדיף ויותר הגיוני להציגם כנטיות סביל של בניינים אחרים. הסיבה לכך שבמקרא יש איזכורים של פעלים מבניין קל הנכנסים לתבנית הזו. לדוגמה הפעלים: אָפַל (שמות, ג' 2), יוֹלַד (שופטים, י"ג 8), לָקַח (מלכים ב, ב' 10). הצורה הפעילה של פעלים אלו קיימים בבניין קל, לא פיעל, ובכל זאת הם נכנסו לתבנית הסביל. דבר זה מראה כי בעברית המקראית התבנית נכנסה לעוד בניינים חוץ מפיעל והפעיל. הפועל "הַתְּפַקְדוּ", שגם הוא קיים במקרא, אמנם נראה כשייך להַתְּפַעֵל אבל מדובר בצורה הגזורה מבניין קל (יוסבר על כך בסעיף על הבניינים הפחות מצויים) הנכנסת לתבנית הסביל.

בניינים פחות מצויים

בעברית קיימים מספר בניינים הפחות מצויים מאחרים. אזכיר מקרים בודדים בלבד, אלו שיש להם בניין דומה או מקביל בשפות השמיות האחרות, מכיוון שאלו רלוונטים לעבודה:

קוּטַל- qotel: הבניין הזה מקביל לבניין השלישי בערבית (فَاعَل) fā'ala, והנטייה הרפלקסיבית שלו, "הַתְּקוּטַל" תואמת לצורה הרפלקסיבית של הבניין השלישי בערבית, הבניין השישי (تَفَاعَل) tafā'ala. אעמיק

בנושא זה יותר כאשר אעסוק השוואה לערבית. דוגמות לבניין : qomem-hitqomem (קוֹמֶם-הִתְקוֹמֶם), porer-hitporer (פוֹרֵר-הִתְפוֹרֵר).

בניין קל רפלקסיבי- בתנ"ך נמצא הפועל "הִתְפַּקֵּד". במבט ראשון ניתן לחשוב שפועל זה שייך לבניין "הִתְפַּעֵל", אך זה אינו המקרה. סימן ההכפלה (הדגש החזק) אינו מופיע ביסוד השורש השני. דבר זה מראה כי המקור של הפועל אינו בהִתְפַּעֵל ולא בַּפַּעַל, אלא בקל. המשמעות של תוספת ה"ת" זהה למשמעות של ה"ת" בבניין הִתְפַּעֵל, ומקורו של זה בבניין פַּעַל אשר נוספה לו "ת". מכך ניתן להסיק מן הפועל "הִתְפַּקֵּד" כי במקור בשפה העברית ניתן היה להוסיף משמעות רפלקסיבית לפועל בכך שמוסיפים עיצור "ת" בתחילית.

(Gesenius, 1910: 151)

(בלאו, תש"ע: 226)

להלן טבלה המציגה את הבניינים ונטיותיהם בעברית :

בניין / נטייה	קל (פַּעַל)	נִפְעַל	הִפְעִיל	הִפְעַל	פַּעַל	הִתְפַּעֵל
נטייה הסופיות	סָפַר (safar)	נִסְפַּר (nispar)	הִרְדִּים (hirdim)	הִרְדַּם (hurdam)	קִפַּל (qippel)	הִתְקַפַּל (hitqappel)
נטיית התחיליות	יִסְפַּר (yispor)	יִסְפָּר (yissafer)	יִרְדִּים (yardim)	יִרְדַּם (yurdam)	יִקְפַּל (yqappel)	יִתְקַפַּל (ytqappel)
פועל	סוֹפֵר (sofer) / סָפּוּר (safur)	נִסְפַּר (nispar)	מְרִדִים (mardim)	מְרִדַּם (yurdam)	מְקַפַּל (mqappel)	מִתְקַפַּל (mitqappel)
ציווי	סַפֵּר (sfor)	הִכְנִס (hikkanes)	הִרְדֵּם (hardem)		קַפֵּל (qappel)	הִתְקַפַּל (hitqappel)

רשימת מקורות לפרק זה :

1. בלאו, יהושע, תורת ההגה והצורות של לשון המקרא, 202-226, תש"ע
2. Gesenius, Wilhelm, Gesenius` Hebrew Grammar ,137-157,1910
3. Muraoka, Jouon, A Grammar of Biblical Hebrew 2006: 157

בנייני השפה הערבית

בערבית יש תשעה בניינים עיקריים. יש עוד שישה נוספים, אך הם נדירים ואין להם מקבילים בשפות השמיות האחרות, ומסיבה זו אינם רלבנטיים לעבודה. בערבית, נהוג למספר את הבניינים, והבניינים אשר אעסוק בהם הם 1-8 ו-10.

הבניין הראשון

בניין fa'ala (فَعَّلَ) הוא הבניין הראשון והבסיסי ביותר בערבית. הבניין בנוי על יסודות השורש ותנועות בלבד, ללא תוספת מוספיות וללא משמעות נוספת על מבצע הפעולה או על מי שמקבלה. בשונה משאר הבניינים בערבית, לנטיית הסופיות של הבניין הראשון יש שלושה משקלים:

המשקל הראשון הוא qatala. דוגמות: kataba (הוא כתב), dahaba (הוא הלך).

המשקל השני הוא qatila. דוגמות: fariha (הוא שָׁחַח), marida (הוא חלה).

המשקל השלישי הוא qatula. דוגמות: hasuna (הוא יָפָה), sagura (הוא קטן).

המשמעות של המשקל הראשון היא בדרך כלל משמעות פעילה. המשקל השני והשלישי מסמנים בדרך כלל מצבים. ההבדל ביניהם הוא שהמשקל השני מסמן בדרך כלל מצבים זמניים, והמשקל השלישי מסמן בדרך כלל מצב תמידי, או תכונה.

בנטיית התחליות הפעלים נמצאים בתבנית yaqtVlu (V יכול להיות כל תנועה). דוגמות: yaktubu (יכתוב), yaqhabu (ילך), yanzilu (ירד).

(Wright, 1896: 30)

הבניין השני

הבניין השני הוא fa'ala (فَعَّلَ). הבניין מאופיין מהכפלת יסוד השורש השני.

בנטיית הסופיות משקל הבניין הוא qattala. דוגמות: yabbasa (יבֵּשׁ), 'allima לְמַד.

בנטיית התחיליות קיימת תבנית אשר נכנסים כל הפעלים בבניין אליה: *yuqattilu*. דוגמות: *yuqatṭī'u* (יְבַתֵּר), *yufarriḥu* (יִשְׁמַח).

לבניין יש שתי משמעויות עיקריות. הראשונה היא חיזוק או הרחבה של הפעולה. דוגמות: *qatala*-הוא הרג, *qattala*-הוא טבח. *qata'a*-הוא חתך, *qatṭa'a*-הוא בְּתֵר.

בנוסף למשמעותו הראשונה, הבניין יכול לסמן עשיית הפעולה כלפי מושא. לדוגמא: *faraha* (הוא שְׂמַח) מול *farraḥa* (הוא שְׂמַח), *yabisa* (הוא יָבֵשׁ) *yabbasa* (יָבֵשׁ).

(Wright, 1896: 31-32)

הבניין השלישי

הבניין השלישי הוא *fā'ala* (فَاعَلَ). הבניין מאופיין בתנועה מאורכת לאחר יסוד השורש הראשון.

בנטיית הסופיות משקל הבניין הוא *qātala*. דוגמות: *šāhada* (הוא צִפֵּה ב-), *ḡādara* (הוא עִזֵּב מקום).

בנטיית התחיליות, הבניין השלישי נכנס לאותה תבנית כמו נטיית התחיליות של הבניין השני: *yuqāttilu*. דוגמות: *yušāhidu* (יצִפֵּה ב-), *yugādiru* (יעִזֵּב מקום).

Wright מסביר על הקשר הקיים בין משמעות הבניין הראשון לבניין השלישי: "בעוד *fa'ala* מסמן פעולה שמספיעה באופן מידי על גורם מסוים, *fā'ala* יציין ניסיון או מאמץ לביצוע הפעולה כלפי גורם מסוים...". *qatala*-הוא הרג, מול *qātala*-הוא ניסה להרוג אותו. *sabaqa*-הוא ברח, מול *sābaqa*-הוא התחרה (במישהו).

(Wright, 1896: 32-34)

הבניין הרביעי

הבניין הרביעי הוא *'af'ala* (أَفْعَلَ). מסומן על ידי הוספת עיצור ' לפני יסוד השורש הראשון.

בנטיית הסופיות משקל הבניין הוא *'aqṭala*. דוגמות: *'arsala* (שלח), *'ajlasa* (הושיב).

בנטיית התחיליות, הבניין הרביעי נכנס לתבנית דומה לזו של נטיית התחיליות של הבניין השני והשלישי, אולם העיצור ' לא נהגה, ולא תבוא תנועה לאחר יסוד השורש הראשון: *yuqtila*

(השוואה מהבניין השלישי : yusābiqu - יתחרה/מתחרה)

משמעות העיקרית של הבניין היא גרימה. דוגמות : jalasa (ישב), מול 'ajlasa (הושיב). jarā (רץ), מול 'ajrā (גרם לרוץ, הריץ).

(Wright, 1896: 34-36)

הבניין השביעי

הבניין השביעי הוא infa'ala (إِنْفَعَلَ) מאופיין בהוספת in לפני יסודות השורש (inqatala).

בנטיית הסופיות משקל הבניין הוא inqatala. דוגמות : insaḥaba (הוא נסוג), inqata'a (הוא נחתך).

בנטיית התחיליות משתנה תחילית ה-in ל-an : tanqatalu. דוגמות : yansaḥaba (הוא יסוג), yanfataḥa (יפתח).

משמעותו העיקרית של הבניין השביעי היא צורת סביל של הבניין הראשון. qata'a (חתך) מול inqata'a (נחתך), fataḥa (פָּתַח) מול infataḥa (נפתח).

(Wright, 1896: 40)

בנייני t

הבניינים החמישי, השישי, השמיני והעשירי, הם בניינים אשר המקבילים לבניינים פשוטים יותר. ניתן לראות את הדמיון בין הבניינים הרפלקסיביים לבניינים המקבילים להם. למעשה, הבניינים הרפלקסיביים דומים מאוד לבניינים הפשוטים יותר אשר נוסף להם העיצור t.

הבניין החמישי הוא tafa'ala. הוא מאופיין בעיצור t לפני יסוד השורש הראשון, ובהכפלת יסוד השורש השני.

בנטיית הסופיות משקל הבניין הוא taqattala. דוגמות : ta'allama (הפך למלומד), tawaqqa'a (ציפה ל-).

בנטיית התחיליות משקל הבניין זהה למשקל בנטיית הסופיות : yataqattala. דוגמות : yataqabbada (יתכווץ), yatawaqqa'a (יצפה ל-).

הבניין החמישי קשור במשמעותו לבניין השני, בכך שמשמעותו העיקרית של הבניין החמישי היא סבילה או רפלקסיבית של הבניין השני. דוגמות: 'allama (לימד) בהשוואה ל- ta'allama (הפך למלומד), qabaḏa (כיווץ) בהשוואה ל- taqabaḏa (התכווץ).

הבניין השישי הוא tafā'ala. הוא מאופיין בעיצור t לפני יסוד השורש הראשון, ובתנועה מוארכת לאחר יסוד השורש הראשון.

בנטיית הסופיות משקל הבניין הוא taqātala. דוגמות: tabāraka (התברך ב-), tabādara (מהר/הזדרז).
בנטיית התחיליות משקל הבניין הוא yataqātala. דוגמות: yatabādara (ימהר/יזדרז), yatasāqaṭa (יתמוטט/יקרוס).

הבניין השישי קשור במשמעותו לבניין השלישי, בכך שמשמעותו העיקרית של הבניין השישי היא משמעות סבילה או רפלקסיבית של הבניין השלישי. דוגמות: bāraka (בירך) בהשוואה ל- tabāraka (התברך ב-), bāḥaṭa (דן ב-) tabāḥaṭa (דן עם/התייעץ).

הבניין השמיני הוא ifta'ala. הוא מאופיין בעיצור t לאחר יסוד השורש הראשון.
בנטיית הסופיות משקל הבניין הוא iqtatala. דוגמות: iftaraqa (התפרק), imta'aḏa (מאס ב-).
בנטיית התחיליות משקל הבניין הוא yaqtatala. דוגמות: yamta'aḏa (ימאוס ב-), yaqataḥma (התפרץ אל/הסתער על).
לעתים עיצור t מתחלף עם עיצור דומה, או עם יסוד השורש הראשון. דוגמות: izdaḥama (הצטופף), iṣṭadama (התנגש).

הבניין השמיני קשור במשמעותו לבניין הראשון, בכך שמשמעותו העיקרית של הבניין השמיני היא סבילה או רפלקסיבית של הבניין הראשון. דוגמות: qaraba (קרב אל) בהשוואה ל- itqaraba (התקרב), faraqa (פירק) בהשוואה ל- iftaraqa (התפרק).

הבניין העשירי הוא istafa'ala. הוא מאופיין בשילוב העיצורים st לפני יסוד השורש הראשון.
בנטיית הסופיות משקל הבניין הוא istaqtala. דוגמות: istaqbala (קיבל את פני-), istaḡraqa (התמשך).

בנטיית התחיליות משקל הבניין הוא yastaqtala. דוגמות: yastağraqa (יתמשך), yastağlaqa (יסתבך/יסתם).

הבניין העשירי קשור במשמעותו לבניין הרביעי, בכך שמשמעותו העיקרית היא סבילה או רפלקסיבית של הבניין הרביעי. דוגמות: 'ağlaqa (סגר/סתם) בהשוואה ל- istağlaqa (התסבך/סתם), 'akbara (חשב מישהו לגדול) בהשוואה ל- istakbara (התייהר/חשב עצמו לגדול).

דבר אשר מעורר חשד הוא מקור העיצור s במוספית המאפיינת את הבניין. כאשר תעשה ההשוואה עם שאר השפות, מקור העיצור יוסבר.

(Wright, 1896: 36-42, 44-47)

תבנית הסביל

בערבית, לכל אחד מן הבניינים יש נטייה עם משמעות סבילה, מלבד הבניין השביעי, אשר משמעותו העיקרית היא סבילה. למרות שאין תבנית אחת המאפיינת את כל נטיות הסביל של הבניינים ניתן למצוא מאפיינים דומים ביניהן.

בנטיית הסופיות משתנות התנועות של הפועל המקורי ל-u עד יסוד השורש השני, אשר אחריו תנועה i. לדוגמה: qutila.

בנטיית התחיליות משתנות התנועות אחרי התחיליות ל-u עד יסוד השורש השני, אשר אחריו תנועה a. לדוגמה: yuqtal-

להלן טבלה המציגה את הבניינים ונטיותיהם בערבית:

בניין נטייה	בניין ראשון-פעל	בניין שני-פעל	בניין שלישי-פעל	בניין רביעי-פעל	בניין חמישי-פעל	בניין שישי-תفاعل	בניין שביעי-נפעל	בניין שמיני-שפעל	בניין עשירי-استفعل
נטיית הסופיות	naqala	qaddama	šāhada	'arsala	ta'allama	tabādala	inšaba	i'taqala	istaqbal
נטיית התחיליות	yanqul-	yuqaddim-	yušāhid-	yursil-	yata'allam-	yatabādil-	yansaḥib-	ya'taqil-	yastaqbil-
נטיית הסופיות-סביל	nuqila	quddima	šuhida	'ursila	tu'ullima	tubudila		u'tuqila	ustuqbila
נטיית התחיליות-סביל	yunqal-	yuqaddim-	yušāhad-	yursal-	yuta'allam-	yutabādal-		yu'taqal-	yustaqbal-
ציווי	unqul	qaddim	šāhid	'arsal	ta'allam	tabādala	insaḥib	i'taqil	istaqbil
בינוני פועל	nāqil-	muqaddim-	mušāhid-	mursil-	muta'allim-	mutabādil-	munsahib-	mu'taqil-	mustaqbil-
בינוני פועל	manqul-	muqaddam-	mušāhad-	mursal-	muta'allam-	mutabādil-		mu'taqal-	mustaqbal-

רשימת מקורות לפרק זה :

Wright, William, A Grammar of the Arabic Language, 1896

השוואה בין עברית לערבית

לאחר מבט על השפה העברית ועל השפה הערבית, ניתן לראות דמיון גדול בין השתיים.

הבניין הבסיסי בעברית ובערבית בעלי שלוש תבניות הדומות מאוד בצורתן ובמשמעותן: *katav* (כָּתַב) בעברית ו-*qatala* (הָרַג) בערבית. ניתן לראות את התבנית *qatal* בשני הפעלים. המשמעות של שני הפעלים היא משמעות פעילה. התבניות האחרות: *yaš'en* (יָשַׁן) בעברית ו-*fariḥa* (שָׁמַח) בערבית. *yakol* (יָכַל) בעברית ו-*ḥasuna* (יָפָה) בערבית. ניתן לראות גם פה את הצורות הדומות של הפעלים: *qatil* ו-*qatul*. הצורות האלו מסמנות מצבים.

*למרות שהתנועות בעברית הן *o* ו-*e* בניגוד ל-*u* ו-*i* בערבית, הוסבר כבר מקודם כי מקור התנועות בעברית זהה לתנועות בערבית (*i>e, u>o*). מסיבה זו ניתן להתייחס לתבניות זהות בצורתן.

בשתי השפות קיים בניין בו מוכפל יסוד השורש השני. ניתן לראות כי המשמעות של הבניינים דומה גם היא, וזו משמעות טרנזיטיבית.

הבניין העברי *nif'al*, והבניין הערבי *infa'ala*, דומים בצורתם ומשמעותם. משמעות הבניינים סבילה, ויש עיצורו לפני יסודות השורש. בנוסף, בנטיית התחיליות בעברית עיצור ה-*h* לא נהגה ובמקומו מכפילים את יסוד השורש הראשון.

הבניין הרביעי בערבית והפעיל חולקים גם הם צורה ומשמעות דומה. משמעות הבניינים היא גורמת. הבניינים בעלי תחילית. ההבדל העיקרי בין הבניינים הוא שבעברית נוסף עיצור *h* ובערבית נוסף '.

כאשר הסברתי על הבניינים בערבית, בחרתי להציג מספר בניינים כשייכים לקבוצה אחת, והמאפיין העיקרי בה הוא עיצור *t* לפני יסודות השורש, או אחרי יסוד השורש הראשון. המשמעות של עיצור ה-*t* הזה הוא הוספת משמעות של חזרה על הפעולה (רפלקסיביות) או הדדיות. התופעה קיימת גם בעברית, דרך בניין התפעל.

כאשר הזכרתי את הבניינים היותר נדירים בעברית, הבאתי את הדוגמה "התפקד". כמו שכבר הזכרתי, הפועל אינו בבניין "התפעל", אלא הוא הצורה הרפלקסיבית של בניין קל. התופעה הזו זהה לאותה תופעה בערבית, בה מתווסף לבניינים פשוטים או בסיסיים יותר עיצור *t*, המעניק לפועל משמעות רפלקסיבית. גם בדוגמה הנוספת שהזכרתי באותו סעיף, "קוטל", ניתן לראות את התופעה הזו. לבניין "קוטל" יש את הצורה הרפלקסיבית "התקוטל". הצליל *t* (ת) מתווסף לפועל הקיים ומעניק לו משמעות רפלקסיבית.

הבניין השלישי בערבית חולק צורה דומה עם צורת *qotel* (קוטל) בערבית. גזניוס מסביר (151,1910) כי התנועה *o* היתה כנראה במקור *ā*.

קיים דמיון גם בין הצורות של נטיות הסביל. התבנית בעברית היא תבנית המורכבת מהתנועות *u* ו-*a*: שָׁנָה (*shunā*) הִנְמַך (*hunmak*). תבניות הסביל בערבית משתנות בין הבניינים, אבל ניתן לזהות כי התנועה *u*

מופיעה בתבניות: 'ulima (נלמד) 'udhila (הוכנס). בנטיית התחיליות גם התנועה a מופיעה בתבניות:
yudhamaru (יוכנס), yudhalu (יוחרב).

ניתן לראות את הדמיון הרב בין עברית לערבית. אולם, הן שייכות לאותה תת משפחה, והיא השמית המרכזית. על מנת להשוות עם המשפחה הרחבה של השפות השמיות, בחרתי את האכדית כנציגתה של השמית המזרחית וגעז כנציגתה של השמית הדרומית. לאחר מכן אשווה, ונראה עד כמה דומות השפות הללו אחת לשנייה.

אכדית

אכדית שונה מעברית וערבית ובכמה מובנים אשר ישפיעו על דרך העבודה בפרק זה. ראשית, נטיית התחיליות ונטיית הסופיות שונות לחלוטין באכדית. נטיית הסופיות באכדית אינה פועלית, אלא מתארת מצב. הנטייה מסמנת משפט שלם עם נושא ונשוא. לדוגמה: marṣ-ū -אני חולה (שורש mrṣ-קשור למחלה). גם שמות עצם יכולים להיכנס לנטיית הסופיות, לדוגמה: šarr-āku -אני מלך. לנטיית התחיליות יש מספר צורות המסמנות את הפעלים וזמניהם באכדית. אציין את הצורה אשר משמעותה עבר (preterite), מכיוון שזו רלוונטית לעבודתי המשווה בין השפות השמיות האחרות. אוסיף כי השורש qtl אינו משמש באכדית הסטנדרטית ולכן אין משתמשים בו עבור דוגמות הנטיות. בכל מקרה אשתמש בו כאשר אסביר על תבניות הבניינים על מנת לשמור על העקביות של המחקר.

באכדית יש ארבעה בניינים עיקריים בהם אעסוק בעבודה.

G-הבניין הראשון

הבניין הראשון והבסיסי הוא G (קיצור של Grundstamm בגרמנית: גזע בסיסי). אין לבניין מוספיות, אמנם יש שלוש נטיות. הנטיות הן:

1. iqtul דוגמה: iprus (הוא חתך)

2. iqtal דוגמה: iṣbat (הוא תפס)

3. iqtīl דוגמה: ipqid (הוא מסר, העביר)

לא ניתן לייחס משמעות מיוחדת לנטיות השונות.

(Ungnad, 1992: 70-71)

D-הבניין השני

הבניין השני הוא D (קיצור של Doppelungsstamm בגרמנית: גזע הכפילויות). הבניין מסומן על ידי הכפלת יסוד השורש השני. בניגוד לבניין G, התנועה הראשונה בפועל תמיד תהיה u: uqattil.

למרות שלא ניתן להגדיר לבניין משמעות אחת ספציפית, אפשר לשייך לו שתי משמעויות עיקריות. הראשונה היא משמעות פקטיטיבית, כלומר להפוך למישהו לבעל תכונה כלשהי. לדוגמה:

ulammid - לימד (להשוות עם הפועל ilamad-למד מבניין G).

המשמעות השנייה היא חיזוק הפעולה, או הגדלת מספר העצמים המבצעים את הפעולה או שמקבלים אותה. לדוגמה:

ušbber - שבר מספר דברים (להשוות עם הפועל išber-שבר מבניין G).

(Ungnad, 1992: 72-73)

הבניין השלישי-š

הבניין השלישי הוא š (על שם העיצור המאפיין את הבניין). הבניין מסומן על ידי מוספית ša לפני יסודות השורש: ušaqtıl. בדומה לבניין D התנועה הראשונה תהיה u.

משמעות הבניין היא של גרימה. לדוגמה:

ušagdıl - גרם להסתכל, גרם לראות/הראה.

(Ungnad, 1992: 73-74)

הבניין הרביעי-N

הבניין N מסמן את נטיית הסביל של בניין G, ומסומן על ידי צליל ם המופיע לפני יסוד השורש, אולם באכדית עיצור ה-ם מתדמה לעיצור הבא אחריו: inparis>ipparis. לדוגמה: ipparis - נחתך.

משמעותו העיקרית, כנאמר, היא סבילה.

(Ungnad, 1992: 74-75)

מוספיות

לבניינים באכדית ניתן להוסיף שתי מוספיות הנוספות לאחר יסוד השורש הראשון. המוספיות הן: t ו-tu. נהוג לסמן את הבניינים עם המוספיות כך: Gt, Gtu, Dt, Dtu, št, štu, Nt (הבניין Nt אינו קיים מסיבות שאסביר אחר כך).

מוספית t

צורת Gt- בניין G עם מוספית t : משמעות צורה זו היא הוספת משמעות סבילה או רפלקסיבית לפועל הקיים בבניין G. לדוגמה : imlik - יעץ, imtalik - נועץ או התייעץ.

צורת Dt- בניין D עם מוספית ta : התבנית הזו מסמנת את הצורה הסבילה של בניין D. לדוגמה :

uktaššid - כבש, ukaššid - נכבש

צורת št- בניין š עם מוספית ta : המשמעות העיקרית היא סבילה, אמנם קיימים מקרים בהם המשמעות היא רפלקסיבית. לדוגמה :

ušalpit - הכניע, הרס ; uštalpit - הוכנע, נהרס.

בניין N אינו יכול לקבל את המוספית t מכיוון שהמוספית מעניקה משמעות סבילה, ומשמעות הבניין היא סבילה גם היא.

(Ungnad, 1992: 75-77)

מוספית tn

מוספית זו קיימת בכל הבניינים, והיא מוסיפה לפעולה משמעות של התרחשות החוזרת על עצמה מספר פעמים. לדוגמה :

ištanappar - כותב שוב ושוב (בניין G עם המוספית tan - Gtn)

uktanaššad - כובש שוב ושוב (בניין D עם המוספית tan - Dtn)

ittenepuš - נעשה שוב ושוב (בניין N עם המוספית tan - Ntn)

ušatanašpar - גורם לכתוב שוב ושוב (בניין š עם המוספית tan - štn)

(Ungnad, 1992: 77-78)

להלן טבלה המציגה את הבניינים ונטיותיהם באכדית :

נטיית הסופיות	המקור	בינוני פועל	ציווי	נטיית התחילויות	נטייה / בניין
G	parāsu(m)	pārisu(m)	pVrVs	iprVs	
Gt	pitrusu(m)	mutparsu(m)	pitrVs	iptarVs	
Gtn	pitarrusu	mutparrisu(m)	pitarrVs	iptarrVs	
D	purrusu(m)	muparrisu(m)	purris	uparris	
Dt	putarrusu(m)	muptarrisu(m)	putarris	uptarris	
Dtn	putarrusu(m)	muptarrisu(m)	putarris	uptarris	
š	šuprusu(m)	mušaprisu(m)	šupris	ušapris	
št	šutaprusu(m)	muštaprisu(m)	šutapris	uštapris	
štn	šutaprusu(m)	muštaprisu(m)	šutapris	uštapris	
N	naprusu(m)	mupparsu(m)	napris	ipparVs	
Ntn	ittaprusu(m)	muttaprisu(m)	itaprVs	ittaprVs	

רשימת מקורות לפרק זה:

1. Ungnad, Arthur, Akkadian Grammar, 1992.

2. יזרעאל, שלמה, מבוא לבלשנות שמית, תשע"ז

געז

בניגוד לשפות אחרות, לא נהוג לקרוא לתבניות השונות "בניינים", אלא משתמשים במונח "מחלקה" ומוספיות. הסיבה לכך היא שלא ניתן לייחס משמעויות שונות לתבניות הבסיסיות, ואין קשר בין שורשים הנמצאים במחלקות השונות, פרט למקרים נדירים.

המחלקות

המחלקה הראשונה הוא הבניין הבסיסי, המורכבת מן השורש בלבד. לדוגמה: qatala - הרג.

במחלקה השנייה מוכפל יסוד השורש השני. לדוגמה: massala - השווה.

במחלקה השלישית מוארכת התנועה אחרי יסוד השורש הראשון. לדוגמה: bāraka - בירך.

(Weninger, 17-18, 1993)

מוספיות

בגעז קיימות שלוש מוספיות עיקריות, אשר נוספים לבניינים:

מוספית 'a. מעניק לפועל משמעות של גרימה. לדוגמה: 'ar'aya (הראה)

מוספית ta. מוספית זו מעניקה לפועל משמעות סבילה, או משמעות רפלקסיבית. qatala - הרג, taqatala - נהרג.

מוספית 'asta. מוספית זו מעניקה משמעות של גרימה לפעלים אשר נוספה להם המוספית ta. מוספית זו יכולה גם לתת משמעות חוזרת או עצמית לפעלים עם מוספית 'a. 'astar'aya - הראה את עצמו.

(Weninger, 19, 1993)

להלן טבלה המציגה את המחלקות והמוספיות בגעז:

צורה/נטייה	בסיסי	גורם	רפלקסיבי	סביל	גורם סביל
נטיית הסופיות	qatala	aqatala	taqatla	taqatala	astaqatala
נטיית התחיליות	yqatl	yaqtl	yqtatal	yqtatal	yastaqatl
ציווי	qtl	aqtl	taqatal	taqatal	astqatl

רשימת מקורות לפרק זה :

1. Weninger, Stefan, Ge'ez, 1993

2. יזרעאל, שלמה, מבוא לבלשנות שמית, תשע"ז

השוואה בין השפות

בפרק זה אראה את הדמיון שיש בין בנייני השפות והמוספיות הקיימות לבניינים. בנוסף לכך, אשווה בין התבניות השונות בשפות.

בכל השפות קיים בניין בו יסוד השורש השני מוכפל:

עברית- giddel- גידל

ערבית- yabbasa- ייבש

אכדית- ulammid- לימד

געז- massala- השווה

לבניין הזה יש מספר משמעויות שונות בשפות השונות. המשמעויות העיקריות היא משמעות פקטיטיבית, כלומר להפוך משהו לבעל תכונה מסוימת, או טרנזיטיבית, כלומר פועל יוצא.

בניין נוסף קיים בערבית ובגעז הוא בניין עם תנועה מוארכת לאחר יסוד השורש הראשון.

ערבית- wāṣala- הגיע (להישג)

געז- bāraka- בירך

למרות שבערבית התנועה הארוכה השתנתה תנועת o, ניתן למצוא כי התנועה במקור הייתה דומה לזו בערבית ובגעז: porer- פורר

מוספית עיצור ה-t, המעניק משמעות סבילה או רפלקסיבית. ניתן לראות את המאפיין הזה בא לידי ביטוי בצורה ברורה בכל השפות השמיות:

עברית- hitkannes- התכנס

ערבית- ta'allama – הפך למלומד

אכדית- iltamad- נלמד

געז- tabāraka – התברך, בורך

המוספית t מתווספת לבניינים, וניתן לראות כי לכל אחד מן הבניינים הבסיסיים יש תבנית "מקבילה" בעלת מוספית t עם משמעות סבילה או רפלקסיבית.

הצורה בעלת משמעות גורמת, גם היא קיימת בכל השפות, למרות שהמוספית המאפיינת אותה שונה משפה לשפה: בעברית המוספית תהיה "h" בערבית ובגעז מוספית " ' " ובאכדית תהיה מוספית "š".

יש קשר פונטי בין המוספית h והמוספית ' שכן העיצורים של המוספיות הללו מופקים מסדק הקול. ניתן לראות מעבר של העיצורים האלו בארמית: בארמית הקדומה ועד הארמית המופיעה במקרא ניתן לראות צורות של הבניין הגורם עם מוספית h. אולם כבר במקרא ניתן לראות דוגמות לבניין הגורם בו עיצור ה- h הוחלף בעיצור '. בעוד שאפשר לראות קשר בין העיצורים של המוספיות "h" ו-"', עיצור המוספית באכדית נראה מרוחק מאלו של שאר השפות š. ההשערה המקובלת היא שלמוספיות השונות הללו מקור בעיצור משותף. לצורה הגורמת "הקדומה" הייתה מוספית בעלת עיצור מסוים, וכאשר השפה דברה באזורים שונים, אז העיצור במוספית עבר שינוי בהתאם לאזור שבו דובר (יזרעאל, שלמה, תשע"ז).

בעברית, בערבית ובאכדית קיים בניין עם מוספית עיצור h, ובעלת משמעות דומה. הבניין כולו מוקדש לסביל (מלבד מקרים ספורים) של הבניין הבסיסי בכל אחת מן השפות.

עברית- nirmas - נרמס

ערבית- inqata'a - נקטע, נחתך

אכדית- iddin - נעשה

למרות שהמוספית קיימת בגעז, קשה להגדירה ומשמעותה אינה דומה למשמעויות של המוספית בשפות האחרות.

מסקנות

1. לבניינים בשפות השמיות דמיון רב. השפות השמיות חולקות בניינים עם משמעות זהה או דומה, ולאחר שנעשתה ההשוואה בין בנייני השפות, נוכל לנסות להבין איך נראתה השמית הקמאית אשר הוזכרה במבוא.

אילו מן הבניינים הדומים, מאפייניהם ומשמעותם ניתן לשייך לשמית הקמאית? נתחיל מן הסתם, עם הבניין הבסיסי. בכל השפות קיים בניין אשר פעליו נוצרים מן השורש בלבד, ללא תוספות בניין. סביר מאוד להניח כי גם בשמית הקמאית קיימת צורה של השורש העירום בלבד.

הבניין בו מוכפל יסוד השורש השני, קיים בכל השפות, ולמרות שקשה לשייך לו משמעות אחת באף אחת מן השפות, הוא לעתים קרובות מקבל משמעות פקטיטיבית או משמעות טרנזיטיבית, ביותר מאחת מן השפות. משום כך, סביר להניח שהבניין קיים בשמית הקמאית, למרות שמשמעותו המקורית אינה ברורה.

בכל השפות קיים בניין שמשמעותו היא "לגרום לעשות פעולה". אם כך הבניין הגורם כנראה גם משתייך לבניינים הקיימים בשמית הקמאית. אמנם, הסוגיה המעניינת הנובעת מן הבניין היא העיצור המסמן את הבניין בכל שפה, במיוחד באכדית שם הוא שונה מהשפות האחרות. בעברית, ערבית וגעז העיצור הוא גרוני (h, '), בעוד שבאכדית הוא עיצור שורק (š). יכול להיות כי העיצור אשר באכדית הוא š היה במקורו אותו עיצור אשר התגלגל להיות גרוני בשאר השפות? זו אפשרות, אמנם בהמשך אעלה השערה באשר למקור העיצור הזה. בחזרה לשמית הקמאית- למרות שבמרבית השפות העיצור הוא גרוני, העיצור הקיים בשמית הקמאית הוא כנראה דווקא עיצור שיני, זה מכיוון שלעתים קרובות עיצורים שורקים מתגלגלים לעיצורים גרוניים, בעוד שתהליך הפוך מאוד לא סביר. משום כך, ניתן להסיק כי עיצור הבניין הגורם בשמית הקמאית הוא š או עיצור שורק הדומה לו.

סביר להניח כי מוספית t הקיימת בכל השפות גם קיימת בשמית הקמאית. אמנם האם משמעות המוספית הייתה סבילה או רפלקסיבית? שתי המשמעויות קיימות בשפות שנחקרו, וקשה להגיד איזו משמעות המקורית.

בניין בעל מוספית u קיים באכדית, עברית וערבית כבניין המסמן את הצורה הסבילה של הבניין הבסיסי. הוא קיים בגעז, למרות שהוא איבד את המשמעות אשר נותרה בשאר השפות. הבניין נשאר בצורה דומה במרבית השפות, ולכן סביר מאוד להניח כי הבניין הזה קיים בשמית הקמאית.

2. נושא הבניינים בשפות השמיות הוא נושא רחב משהוצג בעבודה, אולם תתי נושאים רבים אשר הושמטו מהווים נושאי מחקר מעניינים לעתיד:

מקור עיצור המוספית בבניין הגורם. הוסבר בפרק המשווה בין הבניינים השונים כי הסיבה לכך שהעיצור שונה משפה לשפה היא בהתאם לאזור בו דיברו את השפה. אולם, יכול להיות כי הסיבה לשוני המוספיות הוא השוני בכינויי הגוף. כינויי הגוף באכדית הם šu ו-ši (הוא והיא), וכידוע המוספית באכדית מסומנת על ידי העיצור š. מן הסתם הבאת כינויי הגוף יכולה לחזק את ההשערה כי העיצור שונה בהתאם לשפה, מכיוון שגם בעברית מוספית הבניין הגורם מסומנת על ידי אותו עיצור המופיע בכינויי הגוף (hi ו-hu, hiqtil). אמנם, מכאן עולה השערה אחרת: אולי מקור הבניין הגורם דווקא בתבנית המשלבת את הבניין הבסיסי יחד עם כינוי גוף כמוספית- הוא+אכל=האכיל.

כמובן, זוהי רק השערה, ואין הוכחה לכך, אמנם זהו נושא שחוקרים עתידיים יוכלו להעמיק בו.

סוגיה נוספת אשר לא נכללה בעבודה היא הקשר של בניין קל העברי לתארים. כמוזכר בפרקים קודמים, לבניין קל יש שתי תבניות אשר משמעותן מצבים, והן qatil ו-qatul, לדוגמה יֶשֶׁן (yašēn) וְקָל (yaqol). אבל יש עוד מילים בעברית אשר נכנסים לתבנית דומה: עָצוּב ('ašuv), שְׂמַח (sameah) קָטָן (qaton) וכן הלאה. רוב המילים הללו הן תארים, אשר מעבירים מידע על המצב של מישור. יכול מאוד להיות כי מקור מרבית התארים בעברית הוא בתבניות qatil ו-qatul. ניתן לראות כי גם בערבית התבניות האלו מסמנות מצבים, אך אפשר לקשר זאת לנטיית הסופיות באכדית. אמנם נטיית הסופיות באכדית אינה שייכת למערכת הפועל, אך היא מסמנת מצבים, בדומה לתבניות qatil ו-qatul.

יכול מאוד להיות שלמרבית התארים בעברית מקור משותף יחד עם נטיית הסופיות האכדית.

3. במהלך העבודה הגעתי למסקנה כי המונח "בניין", אשר עליו הסתמך המחקר, אינו נכון כאשר נכנסים לדקויות:

בתחילת העבודה הוזכר כי בניין הוא משקל אליו נכנס השורש, וכך מתקבל פועל המקבל משמעות על פי הבניין. אולם, בגעז המונח בניין אינו רלוונטי, מכיוון שלתבניות השונות אין כל משמעות- מה שמעניק משמעות נוספת לשורש זה אחת מן המוספיות הקיימות בשפה.

דבר זה העלה את הרעיון בנוגע לנכונותו של המונח "בניין" בשאר השפות, שכן אולי גם בשאר השפות העיצורים מסמנים את המשמעות, ולא תבנית הבניין (מלבד בבניין הראשון בערבית והבסיסי בערבית). בנוסף, זה מתקשר להערה בתחילת העבודה המסבירה כי התנועות, אשר מרכיבות את תבנית הבניין אינן חשובות למשמעות הבניין כמו העיצורים. למעשה, ניתן להגיד כי במקור מה שקבע את משמעות הפועל לא היו התנועות או התבנית, אלא העיצור שהתווסף לפועל הוא זה שהוסיף משמעות נוספת.

למרות הכתוב לעיל, איני חושב כי עלינו להפסיק את השימוש במונח "בניין", משום שהמונח כבר טבוע בתרבות חקר השפות השמיות. בכל זאת, על חוקרים עתידיים להיות מודעים למידע זה, ולהתייחס אליו כאשר הם חוקרים את מקור הבניינים.

4. כמו שהוזכר בהקדמה, לא נעשתה השוואה בין תנועות הבניינים בשפות השונות. למרות התנועות הן חלק מהפועל, הן אינן רלבנטיות למחקר.

במחקר זה נעשתה ההשוואה בין הבניינים ומשמעותם בשפות השמיות, ומחקר זה מתרכז על המוספיות והעיצורים הקיימים בבניינים. ההשוואה הראתה כי קיים שוני רב בין התנועות בתבניות הבניינים, אולם הבעיה הנובעת מעניין התנועות היא שהשינויים שתנועות עוברות קשורים בדרך כלל למבני הברות וחוקים היסטוריים של התנהגות התנועות בסביבות שונות, ולא למשמעויות המילים.

משום כך, במחקר זה, המתרכז במשמעויות הבניינים, ההתייחסות לתנועות הגזעים אינה רלבנטית, שכן את משמעויות הבניינים נושאים התוספים העיצוריים.

מסקנות אישיות

ראשית, אני מרגיש כי עלי לציין שבתור דובר השפה העברית כשפת אם, נדרשתי לשנות לחלוטין את נקודת מבטי כלפי השפה והבניינים על מנת לחקור ולהסיק את המסקנות הנכונות מן המקורות הספרותיים. עד לפני העבודה קיבלתי את מערכת הפועל המורכבת בה אני משתמש מדי יום כמובנת מאילו. לאחר שקראתי על מערכת הפועל דווקא מחוקרים אשר לא דוברים עברית, הבנתי עד כמה מסובכת והגיונית מערכת הפועל בעת ובעונה אחת. העבודה גם הרחיבה את הבנתי בנוגע לקשר בין עברית וערבית, על שתיהן למדתי (ועדיין לומד) בשיעורים בבית הספר. מן הסתם ידעתי שיש קשר בין השפות, אבל לא הבנתי עד כמה עצום הקשר הזה עד העבודה, וזאת התרכזה רק במערכת הפועל!

ואכן לאחרונה, אני אומר ושומע משפטים, ואני מנתח את הפעלים במוחי, חושב האם השורש בפועל אחד יכול להיכנס לבניינים אחרים, למה ולמה לא- מדוע המורה לא הִלְמִיד? מדוע אנחנו כתלמידים רק נִבְחַנִּים ולא מִתְבַּחְנִים? איני מגזים בכך שכל השקפת עולמי כלפי העברית השתנתה (או האמנם במקרה זה עדיף "שִׁנְתָה"?) הרי ההשקפה לא עשתה דבר בשביל להשתנות) בעקבות העבודה.

מלבד הקשיים העיוניים אשר נתקלתי בהם, היה קיים גם הקושי של להביא את עצמי פיזית לכתוב את העבודה. לא בגלל שהתחרטתי, וגם לא בגלל שהתעצלתי, ועד היום אני מנסה להבין מדוע לקח לי כל כך הרבה זמן לכתוב את העבודה, ומדוע בזבזתי את הזמן שהיה לי באותה תקופה. לא פעם חשבתי לעצמי כי

העבודה מיותרת, וכי עלי לוותר עליה. לאחר שסיימתי את הפרקים של עברית וערבית, פתאום הפכתי יעיל עם העבודה. לאחר מכן, כתיבתה הייתה קלה הרבה יותר.

דבר נוסף אשר למדתי בעבודה הוא שמונחים ומושגים רבים שהכרתי לפני ובתחילת העבודה התבררו כלא מתאימים לשימוש במחקר מדעי. לדוגמה השימוש במונחי הזמן- עבר, הווה ועתיד, אשר הוחלפו במונחים נטיית הסופיות ונטיית התחיליות. בתור דובר עברית הנחתי שנטיית הסופיות מסמנת את זמן העבר, ונטיית התחיליות את הזמנים העתיד והווה. אמנם דרך חשיבה זו התבררה כלא מדויקת בחקר העברית וגם בחקר השפות האחרות. נכון שבעברית עבר מסומן לרוב על ידי נטייה ללא תחיליות (נטיית הסופיות), ושהעתיד מסומן על ידי נטייה עם תחיליות (נטיית התחיליות), אולם למדתי כי יש דוגמות גם מעברית מקראית וגם מודרנית לנטיית הסופיות שמשמעותה אינה עבר וגם דוגמות לפעלים בנטיית התחיליות אשר משמעותם אינה עתיד. לדוגמה, לעתים כאשר אנו צופים בטלוויזיה, אנו רואים את הכיתוב על המסך: "פרסומות וחזרנו". הפועל "חזרנו" לא מציין שהיו פרסומות ועכשיו התכנית חזרה לשדר, אלא בדיוק ההפך. דוגמה נוספת הלקוחה מן המקרא, היא משיחתו של קין עם אלוהים, בה קין נשאל היכן אחיו: "לא ידעתי השומר אחי אנוכי" (בראשית ד, פסוק ט). קין לא אומר כי בעבר לא ידע היכן אחיו וכעת הוא יודע, אלא לכך שהוא לא יודע בהווה. מעבר לדוגמות בעברית, בערבית קיימות צורות בנטיית התחיליות הנקראות "עתיד מגיזום" ו-"עתיד מנצוב". למרות שהן נקראות בשם "עתיד" וגם כמעט זהות בתבניתן לצורה המסמנת עתיד בנטיית התחיליות בערבית, משמעותן אינה כלל וכלל עתיד.

ברצוני לסיים את העבודה דווקא במחשבה שעברה לי- אם (כאשר) אחזור לנושא השפות בעתיד, מה אחקור? ובכן, במהלך העבודה גיליתי כי שפה היא כמו יצור חי המשתנה כל הזמן, ושיש שפות שונות ומשונות. בהזדמנות, אשמח לחקור על שפות אשר מדוברות בצורה שונה לחלוטין מעברית. למרות שהן שייכות לאותה משפחה, גיליתי כי לעיתים קרובות געז משמיטה את כל התנועות ממילה, ומשאירה אותה "כרצף שוואים". המחשבה על מילה אשר חסרת תנועות לגמרי נשמעת לי זרה לחלוטין, ומשום כך יהיה מעניין לחקור דווקא שפות אשר נוהגות לעשות כך. לפני שנתיים פגשתי נער בגילי שגם מתעניין בשפות, והוא עורר בי את העניין במונגולית עתיקה אשר כתבה דומה ערבית, אך היא נכתבת ממעלה למטה, כמו שפות אסייתיות אחרות. גם זו דרך שאוכל לפנות אליה. אולי בניגוד לכל מה שאמרתי, דווקא אחקור את העברית המקראית, ואגלה למה העברית המודרנית נראית כמו שהיא היום.

האפשרויות הן אינסופיות בתחום זה. מכל התכונות המוזרות והמופלאות שיש לשפות, הדבר שלדעתי הכי מדהים בהן הוא שאוכל לשבת ולחקור כל שפה שאשמע עליה, ולעשות זאת כל חיי, עד זקנה, וקרוב לוודאי שלא אספיק לחוות רבע, או אפילו שמינית ממה שהשפות טומנות בתוכן.

ביבליוגרפיה

בלאו, י', תורת ההגה והצורות של לשון המקרא, (אסופות ומבואות בלשון, ח.) ירושלים: האקדמיה ללשון העברית, תש"ע

יזרעאל, שלמה, מבוא לבלשנות שמית, תשע"ז. קישור למקור:

<http://telaviv.academia.edu/ShlomoIzreel>

Gesenius, W', **Gesenius' Hebrew Grammar** as edited and enlarged by late E. Kautzsch. Second English edition revised in accordance with the twenty-eighth German edition (1909) by A. E. Cowley. Oxford: Clarendon Press. (repr. 1966), 1910

Muraoka, J', **A Grammar of Biblical Hebrew**. (Subsidia Biblica, 27.) Roma: Pontificio Istituto Biblico, 2006

Ungnad, A', **Akkadian Grammar**. Revised by Lubor Matouš, translated by Harry A. Hoffner, Jr. (SBL Resources for Biblical Study, 30.) Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1992

Weninger, S', **Gə'əz (Classical Ethiopic)**. (Languages of the World/Materials, 1.). München: LINCOM Europa, 1993

Wright, W', *A Grammar of the Arabic Language*. Third edition revised by W. Robertson Smith and M.J. de Goeje. I-II. Cambridge: University Press. (repr. 1971), 1896.